

Л. Турабаева

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
мемлекеттік университетінің доценті, филол.ғ.к.
Шымкент қаласы, Қазақстан

СӨЗ ҚОЛДАНУ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ТІЛ ТАЗАЛЫҒЫ

Аннотация: Сөз сөйлеу мәдениеті деп біз сөздерді сөйлеудің дұрыстығын, қатынастық лайықтылығын, дәлдігін, ойға қонымдылығын, анықтығы мен түсініктілігін, тазалығын, мәнерлілігін, әр түрлілігін, естілуге жағымдылығы мен орындылығын айтамыз. Сөздің тазалығы – оның ішінде артық, керексізсөздердің, өнегесіз, былапыт сөздердің жоқтығы. Дұрыс сөйлей білген адам өз ойын, айтқанын тыңдаушыға толық түсіндіре біледі. Ел алдында шебер, шешен сөйлеу көп еңбектену, оқып, үйренуді талап етеді.

Мақала көпшілік алдында сөйлеу мәдениеті мәселесіне арналған, қазіргі әлеуметтік сұраныс мәселелерінің бірі ретінде сөйлеушіні білдірудің маңызды құралы ретінде қарастырылады.

Тірек сөздер: тіл тазалағы, сөйлеу мәдениеті

Л. Турабаева

Доцент кафедры Южно-Казахстанского Государственного Университета им.
М.Ауэзова, кандидат филологических наук.
Шымкент, Казахстан

КУЛЬТУРА ЯЗЫКА И ЧИСТОТА РЕЧИ

Аннотация: Под культурой речи мы понимаем правильность речи, коммуникативную уместность, точность, разумность, ясность и понятность, чистоту, выразительность, разнообразие, приятность и уместность речи. Чистота речи – это отсутствие лишних, ненужных слов, аморальных, непристойных слов. Человек, который умеет правильно говорить, способен полностью донести до слушателя свои мысли и идеи. Чтобы свободно говорить на публике, нужно много работать, читать и учиться.

Статья посвящена проблеме культуры публичной речи, как одной из проблем современного социального спроса, рассматривается как важное средство самовыражения говорящего.

Ключевые слова: чистота речи, культура языка

L. Turabayeva

Assistant professor of M. Auezov South Kazakhstan State University, Candidate of
Philological Sciences.
Shymkent, Kazakhstan

CULTURE OF LANGUAGE AND PURITY OF SPEECH

Annation. By speech culture we mean the correctness of speech, communication, accuracy, reasonableness, clarity and comprehensibility, purity, expressiveness, variety, pleasantness and appropriateness of speech. Purity of speech is the absence of superfluous, unnecessary words, immoral and indecent words. A person who is able to speak correctly, is able to fully convey their thoughts and ideas to the listener. Speaking fluently in public requires a lot of work, study and learning.

The Article is devoted to the problem of the culture of public speech as one of the problems of modern social demand, it is considered as an important means of self-expression of the speaker.

Keywords: purity of speech , culture of language .

Сөз мәдениеті, сөйлеу шеберлігі тілдік, сөйлеу қатынастары процесінде маңызды рөл атқарады, сондықтан да ол өз мамандықтарына сай адамдармен жұмыс жасап, олардың қызметтерін ұйымдастыратын және басқаратын, іскерлік келіссөздер жүргізетін, тәрбиелеу, оқыту, емдеу, т.б. түрлі тұрмыстық қызмет көрсететін адамдарға ауадай қажет. Адамның қалай сөйлегеніне қарап, оның рухани және парасаттылық өрісін, ішкі мәдениетінің дәрежесін анықтауға болады. Сөйлеу мәдениеті – ауызша және жазба әдеби тілдің қалыптарын (сөздерді дыбыстап айту, екпін, сөз қолдану, грамматика, стилистика ережелерін) меңгеру және тілдің мәнерлеу құралдарын қатынастың әр түрлі жағдайларында олардың мақсаттары мен жағдаяттарына сәйкес қолдану біліктілігі. Сөз сөйлеу мәдениеті деп біз сөздерді сөйлеудің дұрыстығын, қатынастық лайықтылығын, дәлдігін, ойға қонымдылығын, анықтығы мен түсініктілігін, тазалығын, мәнерлілігін, әр түрлілігін, естілуге жағымдылығы мен орындылығын айтамыз.

Сөз қолдану мәдениетін арттыратын негізгі шаралардың бірі – тіл тазалығы. Тіл тазалығы дегенде, ойымыздың, сөзіміздің бөтен, бөгде элементтермен шұбарланбауын талап етеміз. Әрине, бөтен тілден сөз алмай, таза ана тілі материалының негізінде ғана өмір сүретін әдеби тіл деген болмайды. Көркем шығарманы, сондай-ақ, әдеби нормадан ешбір ауытқымай, бөтен тілдік элементтерді қоспай, «таза әдеби» тілде де жаза беруге болмайды. Өйткені, көркемсөз шеберлері адамдарға өмірдің өзі көтерген саласын жан-жақты көрсету, олардың дүниетанымын, эстетикалық талғамын арттыру мақсатын көздейді.

Қандай адам болмасын, ой-өрісінің, білімінің, мәдениеті мен рухани дүниесінің қаншалықты екені оның жазған жазуынан, сөйлеген сөзінен де байқалады. «Кісіге қарап сөз алма, сөзіне қарап кісіні ал», – деп ұлы Абай тегін айтпаған. Ана тілінің мол байлығын игерген, құдіретіне түсінген, күшіне тағзым етіп, бас иген адам өзіне де, өзгеге де талап қоя алады, сөзді қалай болса, солай қолдануға жол бермейді. Сөз мәдениеті мен өз мәдениетін қатар ұстап, екеуін бірге әлпештеп, қамқорлық жасасақ, ана тіліне деген сүйіспеншілігіміздің артары даусыз.

Тіл мәдениетін қалыптастырудың жолы – тілдің халықтық қасиетін ауыз әдебиеті үлгілері, көркем әдебиет арқылы бала бойына сіңіру. Оқыған шығармасы бойынша ойын көркем етіп жеткізе білу де тіл мәдениетін меңгерудің бірден-бір шарты. Әрбір азамат – халқының тіл мәдениетінің мұрагері болуға тиісті. Айтылған ойдың, пікірдің анықтығы мен түсініктілігі сөздің естушіге (адресатқа) түсінікті болуын талап етеді. Ол сөздердің, терминдердің, сөз тіркестерінің, грамматикалық құрамдардың, шетел сөздерінің, диалектілердің, жаргондардың, кәсіпке байланысты, тарихи, ескі (архаизм) және жаңа сөздердің (неологизмдердің) дәл, әрі бір мағынада қолданылуымен іске асырылады. Тар аялы сөздерді қолдану міндетті түрде негізді

болуы қажет. Түсініктілік анықтықты қажет етеді, бірақ ашық айтылған пікірлердің барлығы бірдей кез келген кісіге түсінікті бола бермейді [1,386].

Сөздің тазалығы – оның ішінде артық, керексізсөздердің, өнегесіз, былапыт сөздердің жоқтығы. Ондай сөздерге сөз арасындағы ойлану, кідірістерде жиі қолданылатын (сонымен, сосын, айтсақ, былайша айтқанда), жалпыға түсініксіз аймақтық сөздер (сым-шалбар дегеннің орнына), қазақ тілінде баламалары бар, шетел, орыс сөздері, жаргондық және былапыт сөздер жатады. Артық айтылған, жиі-жиі қайталанған қажетсіз сөздер тыңдаушылардың жүйкесіне жағымсыз әсер етеді, сондықтан да кейбір тыңдаушылар айтушының сөзінде осындай сөздердің қанша рет қайталанғандығын санап отырады. Мұндай сөздер тілде сөйлеу кезінде шектен тыс толқудан, жұрт алдында ойланып сөйлей алмаудан, өз ойларын тұжырымдауға тиісті сөздерді таба алмағандықтан, сайып келгенде, сөйлеушінің жеке сөздік қорының кедейлігінен пайда болады.

Сөздің мәнерлілігі – бұл оның тыңдаушылар мен оқушылардың назарын аударып, қызығушылығына тигізетін қасиеттері. Сөйлеуші тыңдаушылардың тек ақыл-ойына ғана емес, сонымен бірге оның сана-сезіміне, қиялына да әсер етуі керек. Сөздің бейнелілігі мен сезімдік күші оны жақсы қабылдап, түсінуге, есте сақтауға септе-седі, жақсы сөзден тыңдаушылар эстетикалық ләззат алады. Сөздің мәнерлілігі ақпараттық (айтылған ақпарат тыңдаушыларға қажет болғанда) және сана-сезімдік (тыңдаушыларды сөздің айтылу, сөйлену шеберлігі қызықтырғанда) болып екіге бөлінеді.

Жалпы сөз сөйлеуді шебер меңгеруді қажет етпейтін мамандық жоқ. Сауатты да шешен сөйлей білу дағдысы адами жағымды қарым-қатынас орнатуға әрі оны ұзақ мерзімге сақтауға мүмкіндік жасайды. Мағынасы көмескі, тіптен қажетсіз көрінетін сөзді өз орнымен, дәл мезетінде шебер де шынайы қолдана білсе ғана, ол теңдессіз күшті құралға айналады. [2,176].

Бүгінгі ұлттық сөйлеу тілі мәдениетінің жоғары формасы ретінде шешендік кең көлемдегі мәдениеттің ажырамас бір бөлігі қалпында қатты сезілуде әрі танылуда. Қазіргі таңда зиялы адамның сүренсіз де сөлекет сөйлеуі, яғни іскер маманның сөйлеу мәдениетінің төмендігі адам баласының оқи және жаза білмеуі секілді ыңғайсыз болмақ.

Біздің адами іскерлік қарым-қатынасымыз сәтімен жүзеге асуы үшін тек қана тілді, оның грамматикасы мен сөздік қорын терең біліп қою жеткіліксіз. Дидарласушының еліктіре отырып, оған әсер ету үшін, өз бағытыңызға зейінін аудару үшін, өзіңізге ұнамды адамдармен, тіпті өз қарсыластарыңызбен сөйлесе білу үшін, дос-жаран арасындағы әңгімеге қатыса білу үшін, өз сөзіңізді орынды үйлестіре білуге үйрену аса қажет.

Заманында Аристотель күллі адам баласының белгілі дәрежеде шешендіктану іліміне қатыстылығын анықтаған. Демек, іскер бизнесмен, мұғалім, заңгер, агроном, әлеуметтік сала қызметкері, саясаткер, менеджер, дін саласын уағыздаушы өз кәсібінің шарықтау шегіне жеткісі келсе, сөйлеу өнерін жете меңгеруі тиіс. Себебі олар адамдармен үнемі қарым-қатынас жасауға, әңгімелесуге, кеңес беруге, ұстаздық етуге, ресми ретте шаршы топ алдында сөйлеуге тура келеді. Ал шаршы топ алдында сөйлеу үшін, не айтатыныңды білу аздық етеді, бұған қоса, қалай айту керектігін білген жөн. Іскер маман сөз сөйлеуге даярланудың алғашқы кезеңінде мақсатына орай «Кімдерге сөйлеймін?», «Оларға не айтамын?», «Оларға бұны не үшін айтамын?» деген сауалдарды ойлануы тиіс.

Егер де мәтінді өзге біреу әзірлесе, ол тек сөздің жансыз сұлбасы ғана. Ендеше, бұнымен сөз сөйлеуші шешеннің көл-көсір әсер туғызуы мүмкін емес. Тыңдаушылар мінбедегі сөйлеушінің дисгармониясын бірден аңғарады. Іскер маманның сөйлеу

мәдениетінің заңдылығы, табиғи арнасы ежелгі дәуірден бастау алады. Бұл шешендік өнерге қатысты ұлы данышпандардың түйіндерінде көрініс тапқан. Заңдылықтың табиғатын таразылап ұсынылар кейбір тұжырымдарға, пайымдауларға кезек берсек, төмендегіше түйіндерді әр кез ескеру артық емес. Жинақтай айтсақ, іскер маманның жоғары дәрежедегі сөйлеу мәдениетінің болуына қойылар талаптар мынадай: тыңдаушыны қадірлей білу; сөйленген сөздің анық, дәл, айқын естілетін болуы; сөз сөйлеуде бет-аузыңның, қолыңның қимылын қатыстыру. Тыңдаушыларға көз қырын салып отыру; сөзді әбден ығыр болған, үйреншікті сөздерден бастамау; сөздің қысқа әрі тұжырымды болуын қадағалау.

Жастардың сөйлеу мәдениетінде көзге түсетін, өзіне тән тілдік ерекшелігі байқалатын диалектіден де басқа тілдік элементтер бар. Мәселен, бір қалада тұрса да, бірақ әр мектепте оқитын оқушылардың ауызекі тілінде өзгешеліктер бар екенін байқауға болады. Сондай ерекшеліктердің бірі – жаргон.

Зерттеуші Ли Ин: «Жаргон – бұл жалпы халықтық лексика мен фразеологиядан айырмасы бар тілдегі өзінше ерекше тіл» дейді де, ауызша және жазбаша сөйлеу тіліндегі жаргонның мынадай қызметтерін көрсетеді: 1) жаңа өмірлік, саяси және экономикалық өзгерістерді жүйелеп баяндау; 2) оқырман немесе әңгімелесушіге әсер еткен нәтиже бойынша ерекше мүмкіндікке арналған ауызекі сөйлеу стиліне қызмет ету. Жаргонға тілдің поэтикалық және ойлау функциясы қызмет етуі тән емес. Абстракттілі ұғымдар мен логикалық категориялардан, ғылыми терминдерден жаргондық эквиваленттерді табу өте қиын. Жаргон – жазбаша және ауызша сөйлеу тілінің стильдік түрі, бірақ оның тілдің тұрақты қалыптасқан нормативіне қатысы жоқ.

Ғалымдар қазіргі қоғамда жаргонның таралу жолдарының төңкерістік әрі эволюциялық жолмен жүріп жатқандығын мынадай жағдайлармен көрсетеді: әуелі жаңа жаргондар пайда болады да, жабық әлеуметтік жүйелерде қызмет етеді. Содан кейін ментальды және әлеуметтік өзгерістің әсерінен қоғамдағы төзімді факторлар әлсірей бастайды. Стильдің ауызша және жазбаша тіл ерекшеліктері өзінің алғашқы әлеуметтік (жасы үлкен-кішілігіне қарай бөлінуі) мәртебесінен айырылғаннан кейін жаргонға айналады.

Тілдің жаргондық перифериясы деген қоғамдық және үйреншікті тұрмыстағы жаңа құбылыстардың пайда болуы әрі өмірдің өзі арқылы енген жаңа мағыналардың қолданылатын орны. Жаргонды негізінен жоғары және орта оқу орындарының студенттері, оқушылар, бір сөзбен айтқанда, жастар көбірек пайдаланады. Жастар жаргонының негізін студенттік жаргондар құрайтыны анық. Бүгін жастар жаргонмен сөйлеп жүр. Бұл, әрине, тіл тазалығына нұқсан келтіретін жайт.

XIX ғасырда пайда болған кәсіби жаргондарды зерттеу дәстүрі бірден жаңа бағытта, яғни әлеуметтік бағытта, жастар жаргонын зерттеумен жалғасады. Кәсіби жаргон мен лексика арасындағы шекара айқын байқалып тұратын болса, ал жастар жаргондарының шегін анықтау біраз келелі мәселелерді тудырады. Жастар жаргонының туу табиғаты туралы әртүрлі көзқарастар да бар. Кейбір лингвистер жаргонда жүйелілік пен тұтастық жоқ, оны әйтеуір бір әлеуметтік топтың «ерекше сөздігі» сияқты қарастырады. Ал енді бір лингвистер жаргон тұтынушысы үшін қолайлы жағдайға қарай өте маңызды қызмет ететінін көрсетеді.

Тіл тазалығының сақталуына кедергі келтіріп отырған осындай жаргондар ел болашағы саналатын жастарға кері әсерін тигізетіні сөзсіз. Сондықтан мектеп оқушыларының ауызекі сөйлеу тілінде көп кездесіп жататын жаргондарды қолданыстан ысырғанымыз жөн. Сауатсыз жарнамалар мен тікелей аудармалар туралы көп айтып жатамыз. Алайда ең маңыздысы ауызекі сөйлеу стиліндегі осындай

олқылықтарға бей-жай қарауға болмайды. Бүгінгі оқушы – ол ертеңгі ел беделін көтеруге қалтқысыз қызмет ететін азамат. Сондықтан жастардың дұрыс әрі таза сөйлеу мәдениетін қалыптастырған абзал. Байқап отырсақ, кез келген оқу орнының студенті қарым-қатынаста өз сөздеріне жаргондарды пайдаланатынын байқаймыз. Аялдамада, көшеде, дүкенде қай жерде жүрсек те өздері ғана түсінетін жаргондарды құлағымыз естіп жатады. Мән бермейтініміз рас. Әрине, жаргондарды пайдалану әдеби сөздік қорларының аздығын көрсетеді. Бұл жастардың болашағы не болмақ? Сол үшін жастарға күнделікті сөйлеу мәдениетінде әдеби тілді мейлінше мол пайдалануын қолға алу қажет сияқты. Оқытушы сол әдеби тілдегі сөздердің эмоционалдық және логикалық сипатын оқушыға түсіндіріп отыруы керек. Себебі көп жағдайда оқушы әдеби сөздерді орынды пайдалана алмай жатады да, құлағына тез сіңетін жаргондармен алмастыра береді. Мәселен, мектеп мұғалімдері сабақ барысында қазақтың шешендері қалдырған даналық сөздерінен үзінді келтіріп, оқушының сөздік қолданысын кеңейтуге ұмтылу қажет. Сонда ғана оқушы жаргондар бұл бай тіл байлығының белгісі емес екенін түсінеді. Ең бірінші, бала тілі үйде қалыптасады. Содан кейін мектепте және араласатын ортасында. Сондықтан ата-ана да, мұғалім де баланың сөйлеу мәдениетін жіті назарында ұстағаны жөн.

Қазақ тіл біліміне еңбегі сіңген белгілі академик Р.Сыздық: «Тіл мәдениеті проблемалары отбасы тәрбиесімен, мектептегі оқу ісімен, жалпы әр алуан оқу-тәрбие орындарының нақты жұмыстарымен тығыз байланысты болып келеді. Бұдан да биіктеу қарасақ, тіл мәдениеті ұлттық әдеби тілдің әлеуметтік базасының өзгеріске ұшырауына, өзге тілдерімен арақатынасына да тікелей ұштасып жатады» деп орынды атап өткен [3,68б.].

Бұл ойды профессор Б.Момынованың: «Тілдің тек қана жазба түрі емес, ауызекі тілдің де жағымсыз құбылыстарға бой алдыруына, жастар тіліндегі жасандылықтың шексіз көбеюіне, тіл мен сөйленістің техникалық сөздермен қойыртпақталуына қарсы әрекеттердің басын ұйыстыруы да – лингвоэкологияның міндеті» дегенімен жалғастыруға болады. Жастардың күнделікті ауызекі сөйлеу тілінің қалай қалыптасып келе жатқаны баршамызды алаңдатуы керек. Себебі аралас тілде сөйлеп, дөрекі жаргондарды пайдаланатын жастар болашағы бұлыңғыр. Ал біз олардың елін, жерін сүйетін, ана тілін, дәстүрді құрметтейтін азамат болып өсуіне ықпал етуіміз керек. Сондықтан бұл мәселе әлеуметтік лингвистиканың маңызды тақырыбы бола бермек [4,117б.].

Лингвомәдениеттануда сөйлесушілердің сөз әдеби арнайы зерттеледі. Әрбір этникалық мәдени ортада сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы сөйлеу идеалының қалыптасқан үлгісі болатынын да осы сала зерттейді. Бұл идеал оқытушы мен студент, әйелі мен күйеуі, әке мен бала, басшы мен бағынышты, жасы үлкен қадірменді адам мен жастың т.б. арасында, яғни сөйлесудің түрлі сферада өтуіне сәйкес қалыптасқан. Сөйлесу сфералары жартылай ресми, ресми, ресми емес, достық жағдайдағы, т.б. түрде бола береді. Сол сияқты сәби, бала, жасөспірім, оқушы-студент, қызметтік (бастық-бағынышты), ер мен әйел яки гендерлік, маман және маман емес адамдардың түсінісуі кезінде орындалатын бейвербалды амалдар және басқа да әлеуметтік топтар қолданатын бейвербалды амалдар бар. Өйткені, кез келген адам – өмірде, қоғамда белгілі бір рөлді орындаушы. Айталық, көлік жүргізушісі, көлікке мінсе – жолаушы; үйде әркім де ата-ана, қызмет орнында маман, қызметкер, саясатта мәртебесі биік – саясаткер, т.б. Осы рөлдеріне қарай әркім сөз саптайды, сөйлейді, түрлі дене қимылдарын жасайды, сөйтіп ым-ишараттардың топтары қалыптасады, оларды орындау дағдысы қалыптанады. Адам мәдениеті өскен сайын адамның қарым-қатынас жасау

мәдениеті жоғарылай түседі. Ал адамның бір рөлден екінші рөлге көшуге бейім болуы коммуниканттың әлеуметтік әдебі деп аталады. Ал сөз әдебі осы әлеуметтік әдептің бір құрамдас бөлігі болып табылады. Ол құрамдас бөлікке, әрине, бейвербалды амалдар да енеді. Адамның сөз әдебі де, бейвербалды құралдары да, әлеуметтік жіктеліске сай, адамның мәртебесіне лайықты болады [5, 48б.].

Дұрыс сөйлей білген адам өз ойын, айтқанын тыңдаушыға толық түсіндіре біледі. Ел алдында шебер, шешен сөйлеу көп еңбектену, оқып, үйренуді талап етеді. Шешен адамдарда негізінен, сөз көркемдігі ой тасқынынан табиғи түрде туындап жатады.

Көркемдік талғам, сөз сөйлеу мәдениеті мен шешендік тәсілдерді дұрыс пайдалана білген адам ғана эстетикалық әсер ету күшіне ие бола алады. Сонда шешендік және сөз сөйлеу мәдениетінде өнерге көп сөйлеп, оны сынағып үйренуге болады ма, әлде оған жазып дайындалған дұрыс па? деген сұрақ туындайды. Бұл орайда әйгілі шешен, данагөй Цицерон былай дейді: «Қалам – көркем сөздің ең жақсы жаттықтырушысы. Басқалардан үйренуде ең өнеге тұтарлығына теңесуге ұмтылу керек. Өзің үлгі еткен шешеннің жақсысының бәрін алуға тырыс. Оңайын, көзге түсіп тұрғанын ғана емес, ең маңыздысы – шынайы шеберлігіне жету. Ол еліктеу болып кетпеуі керек. Мықтыға қанша ұқсап тұрсаң да, көшірме түпнұсқадан ылғи да көш төмен болады». Халық алдында сөйлеу үшін сөздің өзіндік бейнесі, өз мәнері болғаны абзал.

Сөйлеу – жеке өзіңнің қажетің ғана емес. Қоғамдық сипаты мол қасиет бұл. Сөйлеу мәдениеті осыдан шығады десек, артық айтқандық емес. Сөз – қару, сөз – демеу, сөз – бағыт бағдар, сөз – іс-қимыл болған заманда өмір сүру өте күрделі, әрі қиын. Сөйлеу мәдениеті дегенге тек сыпайы сөйлеу деген ұғым қалыптаспауы керек. Сыпайылықтың да жөні, жосығы бар. Сыпайылықты бүгінде тым қарабайыр түсіну де қоғамдық пікірде нық орнықты. Ынжықтық, өз ойын кесіп айта алмаушылық, кібіртіктеу, орынсыз ұялу, дер кезінде сөйлей білмеу секілді қасиеттер сыпайылықпен бірге қоныс теппейді. Сыпайылықтың ауылы биік өреде. Қажет жерінде қайсарлық таныту, сөзді күмілжімей жалындап, жайнап сөйлеу, жарқырай көріну секілді қасиеттер төл тіліміздің сөйлеу мәдениетімен қабысса, нұр үстіне нұр. Осындайда халқымыздың «Қолынан да, сөзінен де іс келеді» деген мақтаншқа тола тағылымды даналығы ойға оралады. Сөйлеу мәдениетінің қалауы да сол. Ал қазақ тілі – айнадай жарқыраған, сәуле шашар, керек кезінде айбынданып, айбарланып, қуатты күшке айнала алатын құнарлы да нәрлі тіл.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] М. Балақаев. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. – А., 1989. – 161 б.
- [2] А. Аймағамбетова. Көпшілік алдында сөз сөйлеу мәдениетін жетілдіру. – Алматы, 2017. –128 б.
- [3] Р. Сыздықова. Сөз құдіреті. – А., 1997. – 210 б.
- [4] Б. Момынова. Қазақ әдеби тілінің тарихы. Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 210 б.
- [5] З. Ерназарова. Сөйлеу тілі синтаксисінің прагмалингвистикалық аспектісі. – Алматы, 2001. – 194 б.